

91566R

NEW ZEALAND QUALIFICATIONS AUTHORITY
MANA TOHU MĀTAURANGA O AOTEAROA

Level 3 Samoan, 2013

91566 Demonstrate understanding of a variety of extended written and/or visual Samoan texts

9.30 am Monday 11 November 2013
Credits: Five

RESOURCE BOOKLET

Refer to this booklet to answer the questions for Samoan 91566.

Check that this booklet has pages 2–4 in the correct order and that none of these pages is blank.

YOU MAY KEEP THIS BOOKLET AT THE END OF THE EXAMINATION.

FIRST TEXT: ‘Suaga a le Va’atele’ – Fuimaono Feleti

Read the text about Namulau’ulu Lauaki Māmoe. Use it to answer Question One and Question Two.

Ona o le ta’uta’ua o le tomai ma le silafia o le toa o Fa’asālele’aga o Namulau’ulu Lauaki Māmoe i le talafa’asolopito ma talatu’u o Samoa, o lea na ‘avea ai o ia ma fofoga aloa’ia o le atunu’u e so’o’upu ma Siāmani i ‘upufai. E tele ni taumafaiga na fai e Lauaki mo tagata Samoa i le seneturi e sefulumaleiva, ma e o’o lava i le taimi na foliga mai ai o le ‘ā pūlea e Siāmani Samoa, sa taulāmua pea o ia i le taumafaiga o le tuto’atasi o si o tatou atunu’u. Na iloa lelei e ia, e ui lava ina foliga e aloa’ia e le Kovana o Siāmani o Solofa pūlega fa’asamoa, e ‘u’u loa e Siāmani le pule, fai togafiti loa le Kovana ma lē toe kea i tagata Samoa. I lea vaitaimi, sa fa’alagolago tele le tamāo’āiga o Samoa i le popo e maua mai i ona ‘ele’ele. Sa iai le kamupanī Siāmani o le DHPG na ia pūlea le tau e fa’atau ai le popo. Ina ua fa’apa’ū e lea kamupanī le tau o le popo ma ua maualalo tele, sa taumafai Lauaki e fa’atū se kamupanī a tagata Samoa lava ia ina ‘ia ‘aia ne’i tigāina tagata i le maualalo o le tau o le popo. Sa vave gaoigā fa’alilolilo a Solofa e talepe ai mea na taumafai Lauaki e fai, ma ua manu’alia ai finagalo o tagata Samoa. O le tausaga na soso’o ai, na fa’aali atu ai loa e Lauaki se lu’itau iā Siāmani i sana fa’aaliga faigofie. ‘O mātou o Tumua ma Pule, o mātou e pūlea Samoa.’

O le tali a Solofa na fai mai i le mea na fai e Lauaki, o le talepe lea o le mālosi o Tumua ma Pule. Na ia fa’atū fa’amālosi se fono a faipule, e leai se mālosi o iai, ‘auā e tōfia lava e ia tagata e iai i lea fono. Na tōfia Lauaki i le fono lea i le 1907, ‘ae peita’i e le’i maua ai sona fiafia. Ina ua alu Solofa e mālōlō i le 1908, na u’una’ina loa e Lauaki ni suiga i le fono ona o le lē fiafia i pūlega a Siāmani. Sa lagolagoina tele Lauaki e lona itūmālō o Fa’asālele’aga, ‘ae peita’i ina ua malaga mai i Upolu i Mulinu’u e momoli mai le Mau a Pule, na āfea Leulumoega i A’ana ma iloa ai e le’i lagolagoina e Leulumoega ma A’ana le mau a Pule. O lea na toe fo’i ai loa le mau i Savai’i. Ina ua fo’i mai Solofa i lona mālōloga, sa ia tauānau pea Lauaki e tu’u lona tete’e i Siāmani, ‘ae peita’i sa lē mafai lea toa o le atunu’u le finau mo ona tagata. O Aperila i le 1909 na ‘ave ai o ia, ma nisi ta’ita’i o le Mau e to’aiva, ma o latou ‘āiga e ‘atoa le 72 tagata na fa’aaunu’ua i Saipani. Na maliu o ia i le Atua Kilipati i le 1915 ina ua fo’i mai i le fa’aaunu’uga. Fai mai le molimau a lona tausī, ina ua maua e Lauaki le tala ua sisi le fu’a a Peretānia i Samoa, sa fiafia tele ‘auā o ia o se uō a Peretānia. Na mo’omo’o le ali’i e toe fia o’o mai i si ona atunu’u pele o Samoa, ‘ae peita’i ua lē taunu’u lona fa’amoemoe. O lēnei failāuga na logologoā ona tala i le meaalofa a le Atua o le fofoga fetalai. E gagana i le gagana a Samoa, ‘ae malamalama ai tagata Siāmani ma isi e lē o ni Samoa.

SECOND TEXT: 'O le ala i le pule o le tautua' – Tofaeono Tanuvasa Tavale

Read the text Taligāmalo. Use it to answer Question Three.

O aso ua mavae e le utuvā le talimālō o 'āiga ma nu'u. E tu'uva'a atu isi fautasi 'ae tuta mai isi faigāmalaga. O le vaisū a afio'aga le talimālō. E ui fo'i ina lagona le mafatia i ni isi taimi, 'ae lē mave'u se mea pe lagona se uiga lē manuia, ne'i 'avevaleina pe ta'uvalea le mamalu o se 'āiga po o se afio'aga. E ui lava lā i le loaloa po o le telē o se afio'aga, 'ae iloga maota e to'aitaunu'u iai mālō, o maota ia o tamāli'i maualuluga. E lē āfāina fo'i so'o se taimi o le ao e taunu'u ai mālō. 'Ae 'afai e pa'ū i le pogisā, ona iai lea o le faigatā 'auā ua tua i le pouliuli. O le uiga lea o le upu 'o le mea lelei mālō pa'ū malama.' E lelei pe 'ā taunu'u mālō i le taimi o le mālmalama 'auā e faigofie ona gāoioi gasesega i le ao. E mana'omia le vave maua o sina mea'ai a mālō, 'auā ua leva o taupeau mai i le vasa ma ua fa'apēnā ona mafatia i le fia taumamafa. E lē gata la i le taliina i taumafa ma gasesega, 'ae o le laufofoga fiafia o le 'āiga po o le nu'u e sili atu ona mana'omia. Po o le ā le 'umi o ni aso e tali ai mālō, e lē mana'o lava lea nu'u i se tau'i 'auā e tāua iā i lātou le fai lelei o tagata, a o iai i totonu o le lātou nu'u. O i'inā fo'i e moni ai 'upu a le atunu'u 'e muli mai ni oli a o ni foli' ma 'o lālelei lava taumafa.' O le tasi māfua'aga ua fa'ateleina ai le agalelei o se 'āiga po o se nu'u i tagata fai mai, ona o le talalelei ma le lotu, o lo'o a'oa'o mai ina ia alolofa atu i isi tagata. E lē fa'alogologo tigā se 'āiga o lo'o fa'afeagai ma le taliina o mālō. O le ā lava le mea e o'o iai le mafai, e fa'atino lava, 'auā o le agaga ia fa'amalieina le faigāmalaga. O le mea tatau le fa'autagia e le faigāmalaga o tapu ma sā o le nu'u ma le lau'ele'ele ina ia malupuipua i lātou. E lē so'ona pa'ō pe pisa i lau'ele'ele 'ese. E fa'apea fo'i i le nu'u ona lē so'ona pisa pe 'ā mālōtia fanua. 'Aiseā? Ina ne'i fa'apea mālō ua lē fiafia, ona 'avea lea ma mea e vave tula'i 'ese ai. Ina ne'i galo foi i mālō, e 'avea ma mea fiafia tele i le 'āiga ma le nu'u, le va'ai mai o taumamafa i mea'ai na latou saunia. O le lē fa'aaloalo ma le lē migao pe 'ā lē tausamiina gasesega na lātou saunia. E mafai ona lātou fa'apea, 'ai e iai se mea e lē fiafia ai le malaga ua ala ai ona lē tausasami. O le mea la e māsani ona tupu, tusa lava pe tate lē fia 'ai, 'ae 'ai pea. Ta te teuteu lumāfale i le tali a le nu'u 'auā e faigatā le fa'aaloalo ma le ava fatafata.

THIRD TEXT: 'Sūnami 2009' – Tauanu'u Seali'imalietoa Perenise Tapu

Read the poem 'Sūnami'. Use the text to answer Question Four.

Glossed Vocabulary

Vini ma Tāpaga Tāpaga	tolotolo ma le motu i Aleipata (peninsula and island off the Aleipata coast) na maua le igoa ina ua tapatapa le tinā i lana tama o Velova'a (the name originated from the woman calling out to her son Velova'a at sea)
Namu'a ma Nu'utele Tu'umumusu La'i ma le To'elau Matāmatagi Tagaloa Funefe'ai	o isi motu e i le gātaifale o Aleipata (other islands off the Aleipata coast) musumusu mai (whisper) igoa o matagi (winds) e fa'asino i nu'u o Aleipata (Aleipata District) o le toa mai Savai'i fai mai o lo'o tanu i le motu o i tua atu o Vini (warrior believed to be buried on the island behind Vini)
Galuaifi Tuiatua ... Sale'a'aumua Fatumanava Anava	sūnami, galulolo (tsunami) fa'alupega o Aleipata 'atoa (salutations of Aleipata District) 'ogātotonugalēmū i le tino ma le agaga (central to) tofi po o le tiute (duties)

Se ā 'ea Vini ma Tāpaga
na lua lē ta'u mai ai lenei mala
pei o le tinā na tū ma tapatapa
o sausau le tama i le moana?

Ta'u mai le fili na
ia taia i le galuaifi laufanua
o Tuiātua fa'anofonofo
o tupu o le itū ma tane o le itū.

Namu'a ma Nu'utele
ua lua lē gagana mai
ua na o le lua eva
ma fa'asasaga aga'i i le tai.

Pule na ta'ita'i i Lalovi
ma Malaefono
Alalaimalae ma
Sale'a'aumua.

Se'i tu'umumusu mai fo'i le la'i
e feāgia'i nei i le matāmatagi
'ae ā le To'elau e māsani
ona molimoli mai peau o le sami.

O ai le mafui'e ua so'ona lūlū ai
ma fa'atonu le moana e
fa'a'uma ola o nai o'u tagata?
Isa! O a'u o le mata Aleipata!

Tagaloa Funefe'ai e
e te saga moevasa
ua āsia e le ā'au ou tōfaga?

O le fatumanava o
Tafua ma Fuataga
na tō mai i tua'ā le 'anava.

Pagā lea ua na ona talanoa o
peau iti ma le alititai
i tala'ave o aso uma 'ae
lē se'i ta'u mai.

O le Tuiātua e fai lona gafa
i le pouliuli ma le mālamalama
e māsani i fatia o le olaga
e lē fo'i pe fefe i mala.